

MARKO SNOJ

NEBINA

COBISS: 1.03

Prispevek prinaša zgodovinski in etimološki prikaz samo v slovenščini znane besede *nebina* »cvetica astra«, ki je pri nas zapisana šele v 19. stoletju, a je njen obstoj posredno dokazljiv že za 18. stoletje. Čeprav je cvet nebine vijoličasto modre in ne nebesno modre barve, slovensko poimenovanje te cvetice po nebesni modrini ni osamljeno, saj podobno pomensko motivacijo najdemo tudi v nekaterih drugih jezikih.

Ključne besede: slovenščina, etimologija, rastlinska imena, pomenska motivacija

The lexeme *nebina*

This article offers a historical and etymological overview of the lexeme *nebina* 'aster (flower)', which is attested only in Slovenian. This word was only recorded in the nineteenth century, but its existence is already indirectly attested in the eighteenth century. Even though the flower of the aster is violet-blue and not sky blue, the Slovenian designation for this flower based on sky blue is not isolated because a similar semantic motivation can also be found in some other languages.

Keywords: Slovenian, etymology, plant names, semantic motivation

- 1 Beseda, ki je, kot kaže, samo slovenska, se je pri nas slovarsko prvič pojavila pri Pleteršniku (1894: 683), in sicer kot izpis iz Tuškove druge izdaje prirodopisa rastlinstva A. Pokornega iz leta 1872. Pleteršnik, ki jo je onaglasil *nēbina*, jo po Tušku navaja le v terminološki zvezi *kitajska nebina* »die Chinesische Sternblume, Aster Chinensis«. A že pred tem jo v pomenu »Aster amellus« navaja hrvaški leksikograf Bogoslav Šulek, ki kot vir navaja Freyerjevo zbirko rastlinskih imen iz Kranjske, in sicer tisti del, ki črpa iz gradiva Franca Antona Breckerfelda (1740–1806).¹ V 20. stoletju je *nebina*, kot je beseda onaglašena² v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, postala sinonim za astro katere koli vrste (SSKJ II: 12). Posamezne vrste tega rodu strokovni jezik razlikuje s prilastki, npr. *gorska nebina* »Aster amellus«, *alpska nebina* »Aster alpinus«, *obmorska nebina* »Aster tripolium«. Taksonomsko ime za Tuškovo in Pleteršnikovo *kitajsko nebino* je danes *Callistephus chinensis*. Sodobna besedna

1 Šulek 1879: 257 (ki na začetnih straneh napačno piše J. A. Brekerfeld); Praprotnik 2007: 47. Leta 1836 natisnjena Freyerjeva zbirka je goli seznam slovenskih rastlinskih poimenovanj brez latinskih znanstvenih imen.

2 Pri tvorjenkah s pripono *-ina* iz neakutiranih samostalniških osnov pričakujemo naglas na priponi, prim. pri Pleteršniku 1894–95 *perína* iz *perō* in *zlatína* iz *zlatō*.

družina poleg iz te besede sestoji le še iz poimenovanja družine *nebinovke* »Asteraceae«. ³

1.1 Potrditev, da je slovenska beseda *nebina* obstajala vsaj že v 18. stoletju, najdemo v Pohlínovem trijezičnem slovarju iz leta 1781 v zapisih *Nebinaft* »himmelblau, aereus, caeruleus« in *Nebine*, ki mu avtor pripiše isti pomen (Pohlín 1781: s. v., neštevilčena str. 154). Nemški prevedek pomeni »nebesno moder«, prvi latinski »bronaste barve« in drugi »temno moder«. Prvi zapis ima dve možni branji, *nebinast* in *nebinjast*,⁴ drugega je treba brati *nebinji*.⁵ Iz obeh pridevnikov sklepamo o motivirajoči besedi *nebina*, iz katere je prvi tvorjen s pripono *-(j)ast < *-(')astb* za izražanje podobnosti, drugi pa iz **-ji < *- 'bjb* za izražanje svojine in širše povezanosti, ki vključuje tudi podobnost.⁶ Besedotvorno razmerje med motiviranimi pridevnikoma *nebinast* in *nebinji* ter v 18. stoletju posredno potrjeno motivirajočo besedo *nebina* je primerljivo z besedotvornim razmerjem med pridevnikoma *bábast* in *bâbjji* ter motivirajočo besedo *bába*. Barvni pridevnik, izpeljan s pripono *-(j)ast* iz rastlinskega imena, ima vzporednico v pridevniku *vijôličast* iz *vijôlica*.

2 Obravnavana beseda je tvorjenka iz samostalnika *nebô*, kakor je npr. rastlinsko ime *jastrebina* »*Galega*« tvorjeno iz *jâstreb* ali *črnobina* »*Scrophularia*« iz *črnóba*. Možnosti, da bi bila *nebina* izvorno kaj drugega, skorajda ni. Fonetično bi sicer lahko nastala po betacizmu iz **nevina*, kar je v pomenu »nedolžnost« potrjeno v zahodnoslovenskih jezikih in stari ruščini (ËSSJa 1999: 79), a smiselne pomenske zveze med pojmom »nedolžnost« in »rastlina *Aster*« ni mogoče najti,⁷ zato taka domneva ne bi imela nobene vrednosti.

2.1 Najpogostejša pomenska motivacija za poimenovanje nebine je »zvezda«, saj oblika cveta te rastline dejansko spominja na zvezdo. Tako so pomensko motivirana poimenovanja gr. *ἀστὴρ* (od tod prevzeto lat. *aster*), narečno nem. *Sternkraut*, *Sternblume* (Marzell 1943: 497), star. sloven. tudi *zvêzdnik*, *zvêzdnica* (Pleteršnik 1895: 946), star. hrv. *zvezdenka*, *zvezdenica*, *zvezdača trava* (po Vitezoviću navaja Vajs 2003: 355) ipd. A kljub dejstvu, da so v naših krajih domače nebine bolj vijoličasto modre kot nebesno modre, je *nebina* neredko poimenovana prav

3 Termin *nebinovka*, ki ga SSKJ ne navaja, ima BTS na 28 mestih in FTS na treh, v jezikovnem korpusu Gigafida se pojavi 119-krat.

4 Pohlín pogosto ne zapisuje fonema *j* neposredno za *n*, prim. *Dina* »Melone, Melopepo«, *Gonâzh* »Treiber bey der Jagd, Compulsor venatorius«.

5 Kakor pri Pohlínu npr. *Uzhirejshne* za *včerajšnji*. Nekako tako bere že Gutsman 1789: 526, ki v slovensko-nemškem delu piše *Nebinaft*, *nebin* »himmelblau«.

6 eSSKJ v sestavku *opičji* navaja pomen »ki je v zvezi z opicami« in tretji podpomen »ki je podoben, soroden z opicami«.

7 Za nebino namreč v dostopnih virih ni izpričano, da bi jo kot nekatere druge rastline, npr. navadno plahitico, »*Alchemilla vulgaris*«, uporabljali pri pripravi kopeli, ki naj bi dekleto povrnila nedolžnost (o tem gl. Snoj pri Bezlaju 2005: 353).

po modri barvi. Šulek (1879: 244) navaja izraz *modrinščak* »*Aster amellus*« iz Križevcev v hrvaškem Prigorju, že Bauhinus (1623: 267) pa isto cvetico imenuje *Aster caeruleus Italicus*. Ta izraz vsebuje lat. pridevnik *caeruleus* »temno moder, nebesno moder«, ki je po disimilaciji nastal iz **caeluleus*, tvorjenke prek manjšalnice *caelulum* iz *caelum* »nebo« (Walde – Hofmann 1982: 133).⁸ Motivacijo po nebu najdemo tudi v narečno nem. poimenovanju *Himmelsgebüsch* »*Aster amellus*«. ⁹

- 2.2 Zakaj je vijoličasto modra cvetlica poimenovana po nebesni modrini, ni popolnoma jasno. Morda je bilo dojemanje barvnih odtenkov pred dvesto in več leti nekoliko drugačno, manj natančno od današnjega, a se zdi mogoče tudi, da *nebina* ni poimenovana po modri barvi jasnega neba sredi dneva, temveč po oni ob sončnem vzhodu ali zahodu, ko je ob povečani atmosferski vlagi nebo vijoličasto modro, to barvo pa neredko pojmujejo kot neposredni odsev nebes.¹⁰

LITERATURA

- Bauhinus 1623** = Casparus Bauhinus, *Pinax Theatri botanici*, Basileae Helvet., 1623.
- Bezljaj 2005** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.), 2005.
- BTS** = Franc Batič – Borislava Košmrlj - Levačič (ur.), *Botanični terminološki slovar* (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/botanicni#v>, 8. 8. 2017).
- ĖSSJa 1999** = *Ėtimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov: praslavjanskij leksičeskij fond 25*, Moskva: Nauka, 1999.
- eSSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016* (www.fran.si, 8. 8. 2017).
- FTS** = Marjeta Humar idr. (ur.), *Farmaceutski terminološki slovar* (<https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/farmaceutski#v>, 8. 8. 2017).
- Gutsmann 1789** = Oswald Gutsmann, *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*, Klagenfurt: im Verlage bey Ignaz Aloys edlen von Kleinmayer, 1789.
- Marzell 1943** = Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen 1*, Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1943.
- Pohlin 1781** = R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Augustinianus Discalceatus inter Academicos Operosos Labacenses dictus: Novus, *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*, Laibach: Johann Friedrich Eger, 1781.
- Pleteršnik 1894–95** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–1895 (www.fran.si, 8. 8. 2017).
- Praprotnik 2007** = Nada Praprotnik, Henrik Freyer in njegov seznam slovenskih rastlinskih imen (Verzeichnisß flavischen Pflanzen-Namen) iz leta 1836, v: *Scopolia: revija Prirodoslovnega muzeja Slovenije* 61, Ljubljana: Prirodoslovni muzej Slovenije, 2007, 1–99.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991 (www.fran.si, 8. 8. 2017).

⁸ Latinsko *caeruleus* je tudi eden Pohlinovih prevedkov pridevnikov *nebin(j)ast* in *nebinji*.

⁹ Navaja Marzell 1943: 498, ki domneva po nebu motivirano poimenovanje zato, ker nebine rastejo v skupinah, ki naj bi spominjale na zvezdnato nebo.

¹⁰ Po vsej Sloveniji se konec novembra in v začetku decembra otrokom razlaga večerna zarja kot pečica, v kateri Miklavž peče piškote. Peče jih seveda v nebesih.

Šulek 1879 = Bogoslav Šulek, *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb: troškom Jugoslavenske akademije znanostih i umjetnostih, 1879.

Vajs 2003 = Nada Vajs, *Hrvatska povijesna fitonimija*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2003.

Walde – Hofmann 1982 = Alois Walde – Johann Baptist Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, ⁵1982.

SUMMARY

The lexeme *nebina*

The lexeme *nebina* ‘aster’ (*Aster* spp., especially *A. amellus*) was first recorded in a Slovenian text in 1872, but is already indirectly attested in the eighteenth century. This article focuses on its etymological explanation. It determines that it is derived from the noun *nebo* ‘sky, heaven’. It continues with a possible explanation of the fact that not only Slovenian names this violet-blue flower after the sky, which is usually ascribed a lighter and purer shade of blue. One possible explanation of this fact is the hypothesis of imprecision in understanding shades of color two hundred and more years ago, and another is that the flower is not named after the light color of a clear sky at midday, but after the color close to sunrise or sunset, when increased moisture in the atmosphere gives the sky a violet-blue color, and this color is often understood as a direct reflection of the heaven.